

מן הספרות המקצועית

Raphael Cohen-Almagor, *The Scope of Tolerance: Studies on the Costs of Free Expression and Freedom of the Press*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2006. 277 pp.

מאיר שמגר

ספרו זה של פרופ' רפאל כהן-אלמגור דן בגבולותיה של הסובלנות. כל מסגרת מדינית המבוססת על דמוקרטיה ליברלית מתמודדת לא אחת עם השאלה מהם גבולותיה של הסובלנות הדמוקרטית. נקודת המפתח היא המידה שבה זכאים אויבי הדמוקרטיה ליהנות מן הזכויות המוקנות בה ומכוחה, ומתי — אם בכלל — אין לגלות סובלנות וסבלנות כלפיהם עקב פגיעת מעשיהם בזכויות הלגיטימיות של האזרחים שומרי חירויות האזרח. מכאן ראה המחבר לנסות להציב בראש הקדמתו את דבריו של קרל פופר כי סובלנות חסרת גבולות עלולה להוליך להיעלמותה של הסובלנות. משמעותם של דברים אלה היא שאם לא נהיה נכונים להגן על החברה הסובלנית מול מתקפתם של אויבי הסובלנות — ייהרסו וייעלמו הסובלנים ויחד עמם הסובלנות.

הרקע לחששותיה של החברה הדמוקרטית ולחשבון הנפש המתבקש הוא כי באלף השלישי מתגלים סימנים הולכים ומתרחבים של קיצוניות, וכי אנו, בדומה להוגה הדעות האמריקני פוקויאמה (1993), הקדמנו מדי כאשר סברנו כי ניצחון הדמוקרטיה הוא סופי ואוניברסלי.

הימנעות מקביעת הגבולות לסובלנות מוסכרת על-ידי הרצון לכבד את עקרון היסוד של חופש הביטוי במשמעותו הרחבה. הווה אומר, בין זכויות היסוד המוגנות ואף המקודשות על-ידי חוקתיהן של הדמוקרטיות, כלולה הזכות לחופש הביטוי שעמה נמנית כמובנת מאליה גם חירותה של התקשורת לסוגיה.

אולם יש לזכור כי חירות כלשהי אף פעם אינה החלטית ובלתי מוגבלת. לכל זכות יסוד, תחומיה וגבולותיה: כאמירתו הידועה של אחד מאנשי מערכת המשפט האמריקנית — הזכות להניף את זרועי לצדדים מסתיימת במקום שבו מתחיל האף של רעי. זכותו של האחד, אסור לה שתפגע בחירותו ובזכותו של האחר. מכאן, בכל הנוגע לחופש הביטוי ועל-אף חירות זו, נובעות ההגנות לפי החוק על הזכות לפרטיות, וההסתייגויות מהסתה, מדברי שטנה ומתמיכה בטרור. לפי גרסת המחבר, נכללת בכך

* מאיר שמגר, נשיא בדימוס של בית המשפט העליון של ישראל.

גם הכחשת השואה, אשר בה טמונה התכחשות לאמת היכולה להוליך לחידושה או להתחדשותה של הזוועה.

ספרו של כהן-אלמגור מבקש לנתח, בין היתר, את יחסן של התורות של ג'ון סטיוארט מיל (Mill) ושל רולס (Rawls) לצורך בהצבת גבולות לסובלנות. השמירה על הזכויות לחירות, ובכלל זה לחופש ביטוי, מותנית בקיום הכרה בחובה המוסרית הטמונה בהענקת משקל לתיחום האמור, ולא רק לתוצאתה הסבירה של עצם ההגבלה. בהקשר זה נדונים העקרונות המוסריים הגוברים על העקרונות הכלליים המתווים את מסלול הסובלנות. הסובלנות ראוי שתצמח מתוך מניע מוסרי ומתוך הכרה בחובה להתייחס ביחס של כבוד אל האחר או האחרת. רק מי שנוהג לשמור על כבודו של האחר זכאי להיחשב לבעל סובלנות, בין אם היא גלויה וברורה ובין אם זו סובלנות סמויה. במסגרת זו נדון גם תפקודה של התקשורת ואחריותה המוסרית.

המחבר ראיין שורה של מעצבי דעת קהל, משפטנים ומלומדים בכריטיניה, בארצות הברית ובקנדה בקשר למידתה של הסובלנות ולתחומיה, תוך כדי מתן דעת לנושא זכות הפרטיות – שהוא נושא מרכזי במחשבה הליברלית. במסגרת זו הוא דן בהרחבה בפרשת הנסיכה דיאנה המנוחה ובפרשה שבה פורסם בתקשורת הקנדית תצלומה של נערה ביושבה על מדרגות של קניון, ללא ידיעתה וללא הסכמתה (פרשת Aurby). המחבר דן גם בתת-הנושא של הגנה על רגישות הפרט, כעילה לגיטימית להגבלת חופש הביטוי, ובשאלה מה סדר העדיפויות שיש לקבוע בין החירות ובין הגבלתה. כמו כן נדונה פרשת רצח ראש הממשלה יצחק רבין וההסתה שקדמה לה, ומנותחת, תוך כדי הבחנה מגישות העבר, הפרשה המאוחרת יותר שנדונה בפסק דינו של בית המשפט העליון בישראל במשפטו של הרב עידו אלבא.

פרקים אחרים בספר מתייחסים לסוגיה הידועה בשם "דברי שטנה ושנאה" (hate speech) ולנושא הטרור. הכיסוי התקשורתי שניתן למעשי הטרור ולתוכנם מתואר באופן ביקורתי ובהרחבה. הכיסוי מעורר בעיות לרוב, ופרסום מידע אף סיכן לא אחת חיי אדם. מעשי טרור מתוארים לא אחת בצורה מוגזמת ומוגברת; אין איזון בין הדמוקרטיה לטרור, ולא מובא בחשבון כי הישג לזה האחרון הוא הפסדה של הדמוקרטיה.

מכאן פונה המחבר לאירועים בקנדה – פעולות חטיפה של החזית לשחרור קוויבק (FLQ). תוך כדי תיאור מפורט של חטיפת שני נושאי תפקידים רשמיים בקוויבק ורציחתו של אחד מהם, מתואר תפקודה הבעייתי של חלק מן התקשורת הצרפתית שגילתה עמדה דו-משמעית מול מאמצי רשויות השלטון להביא לשחרור החטופים ולחסום דרכים של החוטפים אל התקשורת רבת התפוצה. כלקח מן האירועים מציע המחבר שורה של קווים מנחים לתקשורת שיש בהם כדי למנוע סיכון של חיי חטופים ולאחר את הנזק הצפוי למערך הדמוקרטי הכללי מהישגיהם של גורמי טרור.

מסקנתו הכללית של המחבר סבה על הנושא המהותי המרכזי של הספר – האם להגביל את חופש הביטוי חסר העכבות. נקודת המוצא היסודית מעוגנת בשתי הנחות יסוד. האחת מתייחסת למניעת הפגיעה באדם אחר ללא הצדקה: המטרה היחידה

שבעטייה מותר להפעיל כוח כלפי אדם אחר הנמנה עם קהילה תרבותית היא מניעתו של נזק מאחרים. כאמרתו של הילל הזקן: אשר שנוא עליך אל תעשה לרעך. ההנחה האחרת היא כיבוד הזולת: מי שמבקש לשלול מאחר את זכויותיו עקב היותו שונה, פוגע ביסוד מסד של הדמוקרטיה. על סמך שתי הנחות אלה מתבקש לחנך לסובלנות: תוצאותיו של החינוך יתבטאו בהתפתחות היכולת לראות את אמונות הזולת כביטוי לתפיסה מוסרית של הגשמת צדק ואמת.

אולם התקשורת חוטאת כלפי החינוך האמור, והמחבר שב ופונה אל הכחשת השואה ואל ההתאבדות ההמונית בקהילת כורש (פרשת Waco). אין זה די להגביל את חירות הביטוי כדי להתגונן מול סטייה מסוכנת הפוגעת בדמוקרטיה ובחיי אזרחים. יש להביא בחשבון ארבעה רכיבים: מהות הביטוי, אופן הביטוי, כוונת הדובר והנסיבות. קל להכיר את אלה כאשר מדובר במפגן גלוי שנועד לפגוע ברגשות הזולת, כגון הפגנת קבוצת כהנא בלבושם הייחודי בכפר ערבי או שריפת צלב ליד ביתה של משפחה אפרו-אמריקנית. קשה יותר להבחין בסכנה סמויה ומוסתרת שהזדון מפעפע בה מבפנים. בהקשר זה מקדיש המחבר את דבריו לספרות ולשידורי אינטרנט שיש בהם משום הדרכת הקורא או המאזין במעשי רצח. למשל, מוזכר הפיגוע באוקלהומה שבו נהרגו 168 בני אדם ונפצעו 500, וכן ספר "הלימוד" ו"ההדרכה" כביכול למעשי פיגוע בחומרי נפץ, שיצא לאור בהוצאת חברת פלדין ושנמצא בידי המבצע.

סיכומם של דברים, דמוקרטיה ליברלית חייבות להציב גבולות לחירות הביטוי ולסובלנות אל מול מי שמסכן את הדמוקרטיה וחיי אדם. ארצות הברית היא חלוצת הליברליזם והחירות, אך פועלים בה מאות קבוצות ומיליציות המסתירות את מטרתן מאחורי חומת המגן של התיקון הראשון לחוקה. המחבר אינו מבקש לחרוץ דינו של פרסום זה או אחר, אלא מציג את הבעיה העקרונית ואת ההכרח לבנות לה פתרון. כדברי קרל פופר שהמחבר מצטט: "הגנת הדמוקרטיה צריכה למצוא ביטוייה בכך שניסיונות אנטי-דמוקרטיים יגבו מחיר כה גבוה עד שיהפכו לבלתי כדאיים עבור אלו המנסים אותם; מדובר במחיר גבוה שיהיה גבוה יותר מן הפשרה הדמוקרטית".

כדבריו, הנושא אינו רק עניינה של ארצות הברית אלא של כל דמוקרטיה המתמודדת עם אויבים מבפנים, וראוי, כדבריו, שלקחים ממחוזות אחרים יהפכו לנחלת הכלל. השאלה העקרונית איך לנהוג בדמוקרטיה ליברלית מול המאיימים על קיומה מקבלת בספר הנסקר תשובה יסודית, רבת פנים ואינטליגנטית, ועל כן הוא ראוי מכל בחינה לעיון מעמיק.

מקורות

פוקויאמה, פ' (1993). קץ ההיסטוריה והאדם האחרון. תל אביב: אור-עם.